

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної (військової) адміністрації
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Галина ПОНОМАРЬОВА

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ
ВІДКРИТИХ ЗАНЯТЬ, ВЗАЄМОВІДВІДУВАННЯ
ТА КОНТРОЛЬНИХ ВІДВІДУВАНЬ**
(нова редакція)

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні Вченої ради
(протокол № 6 від 18.01.2023)

Харків, 2023

ЗМІСТ

Вступ	2
1. Загальні положення	4
2. Порядок планування та організація проведення відкритих занять, взаємовідвідування та контрольних відвідувань на кафедрі	7
3. Основні рекомендації до методики проведення занять	10
3.1. Методика проведення лекційних занять	10
3.2. Методика проведення семінарських занять	13
3.3. Методика проведення практичних занять	17
3.4. Методика проведення лабораторних занять	20
4. Критерії оцінки та аналізу відвіданого заняття	22
Додатки	27
Використана література	38

ВСТУП

Постійне удосконалення методики викладання курсів, передбачених навчальними планами академії, відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» повинно супроводжуватися педагогічним контролем і, насамперед, проведенням відкритих занять та організацією взаємовідвідування.

Відкриті заняття та взаємовідвідування є:

1. Однією з основних форм методичної роботи кафедри та викладача, що має на меті вдосконалення методики проведення занять, підвищення педагогічної майстерності, обміну досвідом роботи тощо.

2. Компонентом атестації науково-педагогічних працівників при заміщенні вакантних посад, обранні викладачів за конкурсом або при продовженні дії контракту, присвоєнні вчених звань, що проводиться з метою активізації їх творчої професійної діяльності, стимулювання безперервної фахової та загальної освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати навчання і виховання.

3. Важливим методом у системі управління академією, в системі контролю, з метою встановлення відповідності змісту заняття вимогам робочого навчального плану, робочої програми, організаційно-методичних форм проведення заняття, встановлення ступеня підготовленості викладача до занять.

Ці Методичні рекомендації підготовлені з метою ознайомлення науково-педагогічних працівників Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради з алгоритмом поетапної підготовки до занять (лекційних, семінарських, практичних та лабораторних занять), вимогами щодо структури та характеристики основних етапів їх проведення, критеріями їх оцінки у процесі взаємовідвідування та аналізу відкритих занять.

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Методична робота – це заснована на досягненнях науки і передового досвіду система організаційної, науково-практичної, дослідницької, інформаційної діяльності академії, кафедри, науково-педагогічного складу, яка здійснюється для підвищення ефективності освітнього процесу, якості знань здобувачів вищої освіти та удосконалення професійної компетентності науково-педагогічних працівників.

Навчальні заняття – лекція, семінарське, практичне, лабораторне, індивідуальне заняття, консультація.

Лекція – це основна форма проведення навчальних занять у академії, призначена для засвоєння теоретичного матеріалу.

Лабораторне заняття – це форма навчального заняття, при якому здобувач вищої освіти під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи дослідження з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даного освітнього компонента, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі.

Практичне заняття – це форма навчального заняття, при якій викладач організовує детальний розгляд здобувачами вищої освіти окремих теоретичних положень освітнього компонента та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання здобувачем вищої освіти відповідно до сформульованих завдань.

Семінарське заняття – це форма навчального заняття, при якій викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких здобувачі вищої освіти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів).

Взаємовідвідування занять є однією з форм взаємоконтролю і взаємонавчання, ефективною формою вивчення досвіду колег та проводиться з метою обміну досвідом навчально-методичної роботи викладачів і вдосконалення педагогічної майстерності. Їх основним призначенням є забезпечення постійного обміну досвідом навчальної роботи, узгодження викладання одного освітнього компонента у різних навчальних групах, взаємовикладання суміжних освітніх компонентів.

Реалізація контролю якості проведення занять та контрольних заходів здійснюється контрольними відвідуваннями занять.

Контрольні відвідування проводяться без завчасного попередження і поєднується з контролем результатів навчання в групі здобувачів вищої освіти. Метою контрольних відвідувань є визначення методичного рівня проведення занять, ступеня досягнення навчально-виховних цілей заняття, рівня фахової підготовки викладача, виявлення недоліків у проведенні занять та вжиття своєчасних заходів до їх усунення.

Відкрите заняття – це одна з форм педагогічного контролю, метою якого є виявлення рівня професійної компетенції та педагогічної майстерності викладача з метою подальшого удосконалення викладацької діяльності.

Відкрите заняття виконує ряд функцій, а саме:

- **інформаційну** – з одного боку, з'являється інформація щодо рівня професійної компетенції та педагогічної майстерності викладача, з іншого, – щодо рівня підготовленості здобувачів вищої освіти групи (поток);
- **діагностуючу** – виявляються провідні методи і прийоми, що застосовуються викладачем, їх відповідність цілям заняття, врахування специфіки аудиторії; встановлюються причини певних похибок у знаннях здобувачів вищої освіти;
- **стимулюючу** – стимулює подальше удосконалення професіоналізму викладача і навчальної діяльності здобувачів вищої освіти;

- **прогнозуючу** – дозволяє розповсюджувати у наступників передовий досвід, окреслювати шляхи зростання педагогічної майстерності викладача.

Існують такі **види відкритих занять**:

- **пробне** – відкрите заняття, що проводиться претендентом на посаду викладача для підтвердження своєї професійної придатності. Його особливістю є те, що особа, яка проводить таке заняття, може не мати педагогічного досвіду. Крім того, вона практично не знає особливостей тієї аудиторії, з якою вона працюватиме. Викладач може бути зобов'язаний завідувачем кафедри провести пробні семінарські чи практичні заняття, прочитати пробні лекції (якщо йому вперше доручається читання лекційного курсу). Головним тут виступає такий критерій, як демонстрація потенційної спроможності роботи викладачем;
- **поточне** – відкрите заняття, яке проводиться викладачем кафедри відповідно до графіка один раз на навчальний рік;
- **показове** – відкрите заняття, яке проводиться високо досвідченим викладачем з метою демонстрації передових методик викладання, використання новітніх освітніх технологій, в першу чергу, для аспірантів, молодих викладачів або ж для колег з інших навчальних закладів, які проходять в академії підвищення кваліфікації. Показове заняття виступає як своєрідна школа передового досвіду, свого роду майстер-клас;
- **конкурсне** – відкрите заняття, що проводиться викладачем кафедри, який претендує на присвоєння вченого звання доцента чи професора або проходить конкурс на заміщення більш високої посади, порівняно із займаною.

2. ПОРЯДОК ПЛАНУВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ВІДКРИТИХ ЗАНЯТЬ, ВЗАЄМОВІДВІДУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬНИХ ВІДВІДУВАНЬ НА КАФЕДРІ

Відкриті заняття. Поточне відкрите заняття проводиться відповідно до графіка, що складається до початку кожного семестру на кафедрі, з вказівками щодо прізвища, ім'я, по батькові викладача та місяця проведення такого заняття. За графіком планується проведення одного відкритого заняття в місяць. Графік проведення відкритих занять обговорюється і затверджується на засіданні кафедри. При складанні графіку по мірі можливості варто враховувати власні побажання викладачів (Додаток 1).

В окремих випадках допускається внесення змін до графіка, наприклад, у разі хвороби викладача, термінового відрядження, стажування, підвищення кваліфікації тощо. Тоді відкрите заняття переноситься на інший місяць, але в жодному разі не відміняється.

Викладач, який за графіком повинен проводити відкрите заняття в даному місяці, самостійно визначає вид, тему та дату проведення відкритого заняття, про що повідомляє завідувача кафедри. Викладач зобов'язаний дотримуватися робочої навчальної програми та тематичного плану курсу щодо тем занять, але не обмежується в питаннях трактування навчального матеріалу, формах і засобах доведення його до здобувачів вищої освіти. Після узгодження із завідувачем кафедри конкретної дати проведення заняття, не пізніше як за тиждень до проведення заняття, про нього робиться повідомлення. Повідомлення про відкрите заняття прийнято робити через оголошення (Додаток 2), яка вивішується на загальній дошці оголошень академії (факультету) та дублюється на кафедрі.

Відповідно, на відкритому занятті можуть бути присутні викладачі всіх кафедр, аспіранти. Відомості щодо проведення пробних і конкурсних занять оголошуються окремо, по мірі необхідності. Тему пробного заняття й час

його проведення визначає завідувач кафедри. Особливістю пробних відкритих занять є те, що на них повинні бути присутні представники адміністрації, члени науково-методичної ради академії (факультету). При проведенні конкурсних відкритих занять обов'язково повинні бути присутні представники (викладачі, аспіранти) інших кафедр, члени Вченої ради, члени науково-методичної ради. При цьому слід мати на увазі, що заняття зараховується як відкрите лише за умови присутності на ньому не менш як 3-х членів відповідної кафедри. В іншому випадку проведене заняття кваліфікується як взаємовідвідування.

Взаємовідвідування. Взаємовідвідування проводиться в межах кафедри відповідно до графіка, який (як і графік відкритих занять) складається, обговорюється і затверджується на засіданні кафедри до початку семестру (Додаток 3).

Графік повинен складатися так, щоб до взаємовідвідування були залучені всі викладачі кафедри. Як правило, взаємовідвідування повинні плануватися таким чином, щоб досвідчені викладачі відвідували викладачів-початківців, а також з урахуванням освітнього компонента, який веде викладач.

Це, зокрема, взаємовідвідування між викладачами, які читають один освітній компонент або суміжні освітні компоненти.

Контрольні відвідування. Реалізація контролю якості проведення занять здійснюється контрольними відвідуваннями занять адміністрацією (деканатом) відповідного структурного підрозділу, членами науково-методичної ради академії (факультету), завідувачами кафедр та їх заступниками, завідувачами кафедр. При цьому завідувачі кафедр повинні здійснити не менше двох контрольних відвідувань на семестр.

Контрольні відвідування проводяться без завчасного попередження викладача. Такі відвідування проводяться, як правило, щодо молодих викладачів або викладачів, які вперше розробляють відповідний курс, або щодо викладачів, стосовно проведення занять якими є скарги від здобувачів

вищої освіти чи колег. Заняття, за загальним правилом, проводиться в аудиторії згідно з розкладом навчальних занять. У випадку необхідності зміни аудиторії на іншу (наприклад, обладнану технічними засобами), викладач узгоджує це питання з іншим викладачем та доводить до відома завідувача кафедри, декана факультету, а також завчасно повідомляє здобувачів вищої освіти.

Проблемним є питання щодо оповіщення курсу, групи про відкрите заняття. В ідеалі студентський колектив повинен працювати у своєму звичайному режимі. Безумовно, викладач може попередити здобувачів вищої освіти про присутність на наступному занятті інших викладачів. У цьому випадку ніяких порушень етики немає. Однак, неприпустимо, коли викладач, бажаючи виглядати краще, розподіляє питання семінару між здобувачами вищої освіти або на попередньому занятті вирішує заготовлені завдання. Викладачі, які відвідують заняття, повинні дотримуватися загальноприйнятих вимог професійної етики. Вони повинні не запізнюватися на заняття, бути присутнім на занятті від початку і до кінця, в жодному разі не втручатися у роботу викладача, не робити йому зауваження під час заняття в присутності здобувачів вищої освіти та не здійснювати інших дій, що відволікають увагу викладача і здобувачів вищої освіти.

3. ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ

3.1. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Лекція – це традиційно провідна форма навчання, організаційно-методична основа для всіх форм навчальних занять.

У багатьох випадках лекція виконує функцію головного джерела інформації. Лекції у закладі вищої освіти є методом викладання, який поки що не має альтернативи. Вони синтезують великий обсяг знань, який викладач опрацьовує і подає здобувачам вищої освіти у тому вигляді, який вважає доречним.

Основна мета лекції – дати систематизовані основи наукових знань із освітнього компонента, розкрити стан і перспективи прогресу в конкретній галузі наук, сконцентрувати увагу на найбільш складних і основоположних питаннях теми. Як правило, лекція є елементом курсу лекцій, який охоплює основний теоретичний матеріал окремої або кількох тем освітнього компонента. Тематика курсу лекцій визначається робочою навчальною програмою. Належним чином підготовлена лекція, безумовно, є запорукою успішного її проведення. Разом з тим, чимало залежить і від того, наскільки вдало викладач уміє реалізувати все заплановане.

Традиційна **структура лекції** може виглядати наступним чином:

- повідомлення теми;
- ознайомлення з планом;
- перелік рекомендованих літературних джерел;
- нагадування змісту попередньої лекції, пов'язання його з новим матеріалом;
- реалізація тез лекції (змістовна частина лекції) з підведенням підсумків кожного питання;
- підведення підсумків лекції, відповіді на питання;
- повідомлення теми наступного заняття.

Разом з тим, такий порядок не є догмою. Іноді оголошенню теми може передувати невеличкий вступ, конкретний випадок, цікава історія, що, з одного боку, допоможе зосередити увагу, з іншого, логічно підведе до значущості самої теми. Крім того, цей перелік може доповнюватися вказівкою на міжпредметні зв'язки або методичними рекомендаціями щодо підготовки до семінарських, практичних занять. Усе залежить від індивідуального бачення самого викладача, в чому полягає його творчість і неповторність.

Основними вимогами до лекції є:

- високий науковий рівень інформації, що викладається і, як правило, має світоглядне значення;
- великий обсяг чітко й компактно систематизованої та методично-переробленої сучасної наукової інформації;
- доказовість та аргументованість суджень, що висловлюються;
- достатня кількість наведених переконливих фактів, прикладів, текстів та документів;
- чіткість викладених думок та активізацію мислення здобувачів вищої освіти, постановку питань для самостійної роботи за проблемами, що обговорюються;
- аналіз різних точок зору на вирішення поставлених проблем;
- виведення головних думок і положень, формулювання висновків;
- роз'яснення нових термінів та понять;
- надання здобувачеві вищої освіти можливості слухати, усвідомлювати, бачити та стисло записувати інформацію;
- уміння встановлювати педагогічний контакт з аудиторією;
- використання дидактичних матеріалів та технічних засобів навчання;
- застосування основних матеріалів тексту, конспекту, блок-схем, таблиць, графіків тощо.

В умовах кредитної трансферно-накопичувальної системи організації навчання лекції, кількість годин на які значно скорочена, повинні, в першу чергу, розкривати понятійний апарат конкретної галузі знань, проблеми, логіку, давати цілісну уяву про освітній компонент і його предмет, його місце в системі науки, зв'язок з іншими освітніми компонентами, розвивати професійну зацікавленість, визначати зміст інших форм занять. Ефективність лекції може бути значно підвищена за рахунок раціонального використання технічних засобів навчання.

При цьому, створюючи лекцію із застосуванням мультимедіа, варто керуватись такими **критеріями відбору інформації**:

- зміст, глибина і об'єм навчальної інформації повинні відповідати пізнавальним можливостям здобувачів вищої освіти, враховувати їх інтелектуальну підготовку і вікові особливості;
- слайди презентації повинні містити тільки основні моменти лекції (основні визначення, схеми, анімаційні та відео фрагменти, що відображають сутність вивчаючих явищ);
- при відборі матеріалу для зорового ряду опису моделі уникати дальніх планів і дрібних деталей;
- слід уникати великих текстових фрагментів;
- виділяти в текстах найбільш важливі моменти, використовуючи напівжирний чи курсивний шрифт;
- загальна кількість слайдів не повинна перевищувати 20-25;
- не варто перенавантажувати слайди різноманітними спецефектами, інакше увага здобувачів вищої освіти буде зосереджена саме на них, а не на інформаційному наповненні слайду;
- на рівень сприйняття матеріалу великий вплив має кольорова гама слайда, тому необхідно підібрати правильне забарвлення презентації, щоб слайд добре «читався»; необхідно чітко розрахувати час на показ того чи іншого слайда, щоб презентація була доповненням до лекції, а не навпаки.

Наведемо найбільш **типові помилки методики** проведення лекційних занять:

1. Лекція охоплює усі деталізовані питання теми, не залишаючи простір для подальшої самостійної роботи, що приводить до того, що семінар з даної теми – є репродукцією, переказом базових положень лекції.

2. Лекція перетворюється на диктант, а лектор не відривається від тексту.

3. Лектор взагалі не користується будь-яким записами, що може привести до відходу від теми, багатослів'я, логічної та смислової плутанини.

4. Інтонія монотонна або «хвилеподібна», не збалансований раціональний та емоційний компоненти викладу матеріалу.

5. Втрата контакту з аудиторією, що може проявлятися в тому, що здобувачі вищої освіти фіксують матеріал механічно, не розуміючи його, питання відсутні, має місце спокійне, бездумне конспектування матеріалу або ж присутній галас в аудиторії, розмови, сміх, виконання сторонніх завдань.

3.2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарські заняття є дієвою формою розвитку продуктивного мислення здобувачів вищої освіти під час обговорення проблем, втягування їх в колективну пізнавальну діяльність. Семінарське заняття надає здобувачу вищої освіти можливість оволодіти умінням влучно і доказано викладати свої думки на мові конкретної науки, вести дискусію, опонувати.

Семінарське заняття є груповим заняттям, яке проводиться під керівництвом викладача, як правило, після прочитаної лекції з відповідної теми курсу і самостійної підготовки. Це форма навчального заняття, при якій викладач організує дискусію навколо попередньо визначених питань.

Семінарське заняття – це завжди безпосереднє контактування зі здобувачами вищої освіти, встановлення довірливих відносин, продуктивне педагогічне спілкування. Досвідчені викладачі, формуючи атмосферу творчої роботи, орієнтують здобувачів вищої освіти на виступи за характером оцінки, дискусії, співвідносячи їх із простим викладом вивчених та підготовлених тем, заслуховуванням рефератів. Викладач дає установку на прослуховування або акцентує увагу здобувачів вищої освіти на оцінці та обговоренні, залежно від тематики та ситуації.

Основними завданнями семінарського заняття є:

- поглиблювати і закріплювати знання, отримані в процесі вивчення освітнього компонента;
- розвивати пізнавальну активність і самодіяльність, уміння творчо застосовувати матеріал лекцій;
- сприяти розвитку творчого мислення, вміння логічно висловлювати і аргументувати свої думки;
- слухати один одного, продуктивно критикувати, формулювати питання.

Відповідно до завдань і змісту в сучасних закладах вищої освіти поширені семінарські заняття трьох типів:

1. ***Просемінар.*** Головне його завдання – виробити у здобувача вищої освіти вміння виконувати різноманітні практичні роботи (навчитися працювати з книгою, першоджерелами, навчити реферуванню літератури, складанню тез). Просемінари – це своєрідні практикуми, які проводяться на перших курсах.

2. ***Власне семінар.*** Це традиційне заняття, в якому наголос робиться на закріплення теоретичних відомостей, формування системи знань, підготовку до виконання подальших практичних завдань. Він може проходити у таких формах: фронтальне семінарське заняття, що передбачає роботу всіх його учасників над темою та питаннями; семінарське заняття з підготовленими доповідями, що передбачає проведення роботи навколо декількох доповідей.

Головна увага – підготовка самої доповіді та співдоповіді, інші учасники семінарського заняття вивчають основні джерела за обраною проблемою; комбіноване – співвідносить комбіновані форми роботи, тобто частина питань розробляється всіма учасниками, решта – підготовка доповідей та повідомлень.

3. *Спецсемінар*. Спецсемінар дослідницького характеру з незалежною від лекцій тематикою присвячений більш ґрунтовному вивченню тієї чи іншої наукової проблеми і тому має дослідницький характер. Вони мають на меті ширше залучати здобувачів вищої освіти до науково-дослідницької роботи кафедр і академії в цілому. Основне, чого набувають здобувачі вищої освіти на цих семінарських заняттях – це уміння проводити наукові дослідження тих чи інших актуальних проблем.

Успіх семінарських занять у закладах вищої освіти значною мірою залежать від їх раціональної організації та активних методів проведення:

- тематичні дискусії та диспути;
- колективний пошук відповідей і ролей;
- бесіда і вільний обмін думками;
- інформація про конструктивні пропозиції здобувачів вищої освіти;
- ігрове проектування.

Крім організаційних моментів, важливу роль відіграє методика проведення семінарських занять. Основною складовою частиною більшості семінарських занять є виступи здобувачів вищої освіти. Ці виступи можуть бути у вигляді розповіді (інколи включають елементи лекції), ілюстрації і демонстрації. Після виступу здобувача вищої освіти розгортається бесіда, в якій бере участь як доповідач, так викладач і здобувачі вищої освіти.

Під час проведення семінарських занять викладач: повторює і закріплює знання здобувачів вищої освіти; демонструє неоднозначність підходів до вирішення теоретичних проблем; готує до застосування теоретичних відомостей на практиці; контролює засвоєння матеріалу.

Хід семінарського заняття **та його структура** за традиційною методикою викладання може визначатися наступним чином:

- вступне слово викладача (визначається основна мета семінарського заняття; місце, що займають питання даного семінарського заняття в курсі, який вивчається);
- головні питання семінарського заняття;
- методичні рекомендації щодо виступу здобувачів вищої освіти з даної тематики;
- обговорення питань семінарського заняття (використання обґрунтованих міркувань здобувачів вищої освіти з приводу виступів учасників семінарського заняття, запитань, які виникають у здобувачів вищої освіти, організація дискусії, корегування її в межах запланованої теми, короткий висновок після кожного питання);
- заключне слово (реалізація мети семінарського заняття, конструктивний аналіз усіх виступів та відповідей, обґрунтування виставлених оцінок).

Слід уникати стандартизації семінарських занять, більше урізноманітнювати їх, активізувати пізнавальну діяльність здобувачів вищої освіти як під час самостійної підготовки, так і на самих заняттях.

Найбільш типовими помилками при проведенні семінарських занять є:

1. Намагання викладача перетворити семінар на лекцію, демонстрацію власних знань і професійної компетенції при низькій активності здобувачів вищої освіти.
2. Повне наслідування лекції, коли на семінарі відбувається буквально дослівний переказ сказаного лектором.
3. Перетворення виступу слухача на діалог «викладач – здобувач вищої освіти» на фоні інертності аудиторії.
4. Відхід від зазначеної теми семінару, обговорення інших проблем.

5. Недотримання розподілу часу, непропорційний розподіл часу при розгляді питань.

3.3. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Принципи Болонського процесу передбачають не лише глибоку теоретичну підготовку, а й формування умінь за рахунок ознайомлення здобувачів вищої освіти з сучасними методами аналізу стандартних задач, завдань, проблем, напрацювання розв'язків, умінь приймати рішення у стандартних ситуаціях – це далеко не повний перелік складових практичної підготовки здобувачів вищої освіти у більшості європейських вузів.

Практичні заняття – це своєрідна форма зв'язку теорії з практикою, яка слугує для закріплення теоретичних знань шляхом залучення здобувачів вищої освіти до вирішення різних навчально-практичних та пізнавальних завдань, відпрацювання навичок тлумачення і застосування нормативно-правових актів, спеціальної літератури, технічних засобів.

Практичні заняття мають відповідати **наступним вимогам**:

- усвідомлення викладачем і здобувачами вищої освіти необхідності вироблення навичок і вмінь, що мають професійну спрямованість;
- навчання здобувачів вищої освіти раціональних методів оволодіння навичками і вміннями;
- забезпечення самостійної діяльності кожного здобувача вищої освіти;
- дотримання системності і логічної послідовності у формування вмінь і навичок;
- розробка завдань з чіткою професійною спрямованістю;
- обов'язкове включення творчих завдань;
- систематичний контроль за виконанням практичних завдань.

Традиційно, до **складових елементів** практичного заняття належать наступні етапи роботи:

- повторення базового теоретичного матеріалу шляхом фронтальної бесіди у вигляді питань здобувачам вищої освіти з певною послідовністю або відповіді викладача на незрозумілі питання лекції;
- пояснення певного типу завдань з демонстрацією загальних шляхів та правил їх вирішення;
- організація вирішення завдань перед аудиторією;
- аналіз їх вирішення із опорою на теоретичний матеріал.

Методика проведення практичних занять повинна сприяти відпрацюванню умінь і навичок вирішення завдань, аналізу практичних ситуацій, використання нормативної та довідкової літератури. Здобувачі вищої освіти повинні вивчати ті типові завдання, з якими їм прийдеться зустрітися у професійній діяльності. Одночасно, здобувачів вищої освіти потрібно навчати не тільки стандартним процедурам, але і пошуковій діяльності в процесі розв'язування практичних задач. У пошукових завданнях потрібно дотримуватись раціонального співвідношення традиційних і проблемних методів навчання.

Одним з сучасних прийомів проведення практичних занять вважається навчання вилученню практичних задач з так званого фону.

Фон – це відсутність або надмірність інформації, а також психологічні бар'єри, яких в дійсності немає. Фонові ситуації формуються на основі роздумів, виступів і діяльності вчених, практиків, педагогічного досвіду викладача. Під час заняття викладач з'ясовує, як здобувачі вищої освіти оцінюють ту чи іншу ситуацію, що вважають головним, що – другорядним, якої інформації недостає, а яка – надмірна.

У процесі проведення практичних занять за такою методикою здобувачів вищої освіти відлучають від рішення «чистих» задач, в яких однозначно формулюються мета і питання. Критеріями підготовки здобувачів вищої освіти до практичних занять традиційно вважаються: знання відповідної літератури, володіння методами досліджень, уміння

робити логічні побудови, ілюструвати теоретичні положення самостійно підібраними прикладами.

На практичному занятті здобувачі вищої освіти під керівництвом викладача глибоко і всебічно обговорюють практичні завдання. Для посилення активності і закріплення знань викладач повинен залучати до участі в обговоренні теоретичних і практичних питань якомога більшу кількість здобувачів вищої освіти. Це досягається постановкою додаткових питань, спрямованих на розкриття, деталізацію різних аспектів основного питання, особливо практичного досвіду, складних ситуацій. Після обговорення кожного питання викладачу доцільно дати оцінку виступів, акцентувати увагу на найбільш суттєвих положеннях, проблемах і можливих варіантах їх вирішення. У кінці заняття викладач виставляє здобувачам вищої освіти оцінки за ступінь активності при обговоренні питань, за глибину засвоєння матеріалу, а також за належне виконання індивідуальних завдань і вміння використовувати отриманий матеріал.

Методика проведення практичних занять може бути різноманітною, вона залежить від авторської індивідуальності викладача, важливо, щоб різноманітними методами досягалася загальна дидактична мета.

Найбільш **типовими помилками** при проведенні практичних занять є:

1. Робота лише з тими здобувачами вищої освіти, які мають високі показники успішності.
2. Низький рівень активності групи, відсутність співробітництва.
3. Неврахування рівня підготовленості групи: занадто складні чи занадто легкі завдання.
4. Намагання уникнути проблемних питань, що можуть виникати під час вирішення завдань.
5. Відрив теорії від потреб практики.
6. Диспропорція між індивідуальними і груповими завданнями.

3.4. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Лабораторні заняття є одним з видів навчальних занять, у процесі яких здобувачі вищої освіти під керівництвом викладача особисто проводять натурні або імітаційні експерименти чи досліді з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даного освітнього компонента.

Лабораторні заняття проводять після прослуховування відповідних лекцій. Теоретичний матеріал є основою проведення дослідів та експериментів. Лабораторне заняття проводиться зі здобувачами вищої освіти, кількість яких не перевищує половини академічної групи.

На лабораторних роботах здобувачі вищої освіти включаються у процес пізнання фізичних та інших явищ, приймають безпосередню участь в дослідіах та експериментах.

Основними завданнями лабораторного заняття є:

- експериментально підтвердити теоретичні положення;
- набути навички роботи з лабораторним обладнанням, приладами, засобами;
- оволодіти методикою експериментальної роботи.

Виділяють *три основні форми* проведення лабораторних занять:

– **фронтальна форма**, при якій усі здобувачі вищої освіти одночасно виконують одну і ту ж роботу. Фронтальна форма лабораторних занять суттєво полегшує їх організацію і проведення, керівництво ними, але має і недоліки.

Це, по-перше, деяка трафаретність робіт і прийомів їх виконання, по-друге, не виключене запозичення здобувачами вищої освіти один в одного не тільки техніки виконання роботи, але і її результатів без глибокого розуміння отриманих результатів; циклічна форма лабораторних занять застосовується в тому випадку, коли вони розділені на декілька циклів відповідно розділам лекційного курсу. При такій формі виконують

лабораторні роботи за графіком. Наприклад, можна об'єднати 4-5 робіт в один цикл при наявності однакових технічних засобів;

– *індивідуальна форма* лабораторних робіт використовується при виконанні здобувачами вищої освіти науково-дослідних робіт, які вони проводять самостійно.

Це вища форма організації лабораторних занять, але вона потребує від викладача чіткого керівництва роботою здобувачів вищої освіти і постійного контролю її виконання.

Обов'язковим при проведенні лабораторного заняття є дотримання таких **вимог**:

- лабораторні заняття проводяться у спеціально обладнаних навчальних лабораторіях з використанням устаткування, пристосованого до умов освітнього процесу;
- робочі місця здобувачів вищої освіти повинні бути обладнані необхідною апаратурою, інструментом, приладами та методичними вказівками для проведення лабораторних занять;
- перед початком лабораторних занять здобувачі вищої освіти повинні пройти інструктаж з техніки безпеки і розписатися у спеціальному журналі;
- лабораторні заняття проводять в підгрупах (12-15 здобувачів вищої освіти);
- в залежності від характеру та складності здобувач вищої освіти виконує роботу індивідуально або у складі групи;
- кожен здобувач вищої освіти веде записи про хід виконання роботи;
- на початку заняття викладач проводить інструктаж з техніки безпеки, перевіряє підготовку здобувачів вищої освіти до проведення заняття, розподіляє здобувачів вищої освіти за робочими місцями, уточнює завдання і методику виконання роботи;

- у процесі заняття викладач здійснює керівництво роботою здобувачів вищої освіти, надає необхідну консультаційну допомогу;
- у підготовці і проведенні лабораторного заняття бере участь лаборант.

Найбільш **типовими помилками** при проведенні лабораторних занять є:

1. Відсутність теоретичних знань здобувачів вищої освіти, у випадку коли зазвичай викладач не перевіряє знання програмового матеріалу, а організовує тільки експериментальну роботу на занятті.
2. Самоусунення викладача від керівництва і організацією лабораторного заняття, хід заняття відпущений на самоплив.
3. Пасивність здобувачів вищої освіти групи, коли реально експеримент виконує один чи кілька здобувачів вищої освіти, решта є лише спостерігачами.

4. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ТА АНАЛІЗУ ВІДВІДАНОГО ЗАНЯТТЯ

Будь-яке заняття (теоретичне, практичне, лабораторне, лекція, семінар) повинно представляти собою логічну, психологічну, організаційну, наукову, виховну та методичну єдність.

Відповідно, **компонентами заняття** є:

- **організаційний** – це старанна підготовка до заняття як викладача, так і здобувача вищої освіти, продуманий науково-методичний комплекс забезпечення, відбір форм і методів, раціональний розподіл часу та організація плідної роботи всієї групи й кожного здобувача вищої освіти окремо;
- **науковий** – це високий науковий рівень викладання, глибоке знання матеріалу, нових досягнень у своїй та суміжних з нею галузях знань, уміння ними розпорядитись;

- **логічний** – це послідовний, логічний зв'язок всіх етапів заняття як єдиного цілого;
- **психологічний** – викладач і здобувач вищої освіти виступають у ролі партнерів; на занятті панує атмосфера доброзичливості, емоційності, зацікавленості, відкриття чогось нового, що спонукало б здобувача вищої освіти до творчої активності, бажання брати участь в обговоренні проблем, співпрацювати з викладачем;
- **методичний** – це методичне забезпечення різноманітних методів навчання і контролю, які відповідали б типу заняття та його цілям, сприяли б їх реалізації;
- **виховний** – при викладанні свого освітнього компонента, використовують не лише «технічний», а й гуманітарний потенціал кожного освітнього компонента, тобто орієнтація на здобувача вищої освіти, формування його пізнавальних інтересів і потреб.

Той, хто відвідує відкрите заняття, повинен оцінювати його не за одним якимсь провідним критерієм, а розглядати його у комплексі, який складається з наступного:

1. Відповідність матеріалу навчальним програмам і тематичним планам.

2. Теоретичний рівень знань викладача. Глибоке знання теоретичних положень та його зв'язок з досягненнями науки сьогодення. Вільне володіння матеріалом. Взаємозв'язок матеріалу, що викладається, з іншими освітніми компонентами, його місце у загальній підготовці спеціаліста. Втілення принципу зв'язку теорії з практикою.

3. Методичний рівень викладача. Педагогічна доцільність вибору методів навчання, використання прийомів, що забезпечують активізацію групи та окремої особистості, розвиток мислення здобувачів вищої освіти, їх інтерес до освітнього компонента. Здійснення диференційованого підходу до групи, до окремих категорій здобувачів вищої освіти. Вміння володіти аудиторією. Системність, послідовність, доступність та

завершеність розгляду поставлених питань, переконливість і ефективність наведених фактів, прикладів, їх теоретичне узагальнення та висновки. Вміння ефективно застосовувати дидактичні матеріали, наочність, технічні засоби навчання. Повнота, глибина, міцність знань здобувачів вищої освіти по темі. Ступінь підготовленості їх до заняття. Правильність висновків і об'єктивність в оцінці знань.

4. Педагогічна майстерність викладача. Ступінь психофізичної свободи, відсутність скутості. Відповідність міміки і жестів, пози, розташування у просторі. Техніка мовлення: постановка голосу, дикція, інтонація, паузи, темп і ритміка, варіювання гучністю, мовленнєве дихання. Комунікативні здібності, вміння встановлювати контакт з аудиторією і підтримувати її увагу протягом всього заняття. Творчі здібності викладача, вміння відійти від стандартних підходів та шаблонів. Навички імпровізації. Обрана статусна роль: дистанційований керівник, організатор, сторонній спостерігач, консультант тощо. Відповідність обраної ролі індивідуальним рисам характеру, творчій манері викладача.

Найчастіше видом заняття, що пропонується для відвідування виступає лекція. В процесі її оцінювання береться до уваги наступне:

1. *Зміст лекції* – науковість, відповідність сучасному рівню розвитку науки, наявність проблемних питань, вірне їх трактування. Висвітлення елементів історії питання, різних концепцій, зв'язок з практикою. Зв'язок з попереднім і наступним матеріалом, внутрішньопредметні та міжпредметні зв'язки.

2. *Специфіка викладання лекції* – чітка структура лекції. Дотримання плану лекції. Доступність та послідовність викладання матеріалу, роз'яснення нових термінів та понять. Доказовість та аргументованість. Виділення головної думки та висновків. Використання методів індукції (приклади, факти, які підводять до наукових висновків), дедукції (роз'яснення загальних положень з наступним показом можливості їх використання на прикладах), евристичного методу (розділення проблеми на

частини і здійснення здобувачами вищої освіти окремих кроків по вирішенню підпроблеми), методу проблемного викладення (лектор формулює проблему і показує шляхи її вирішення, а здобувачі вищої освіти спостерігають за логікою вирішення). Використання лектором наочних посібників, технічних засобів навчання та інших додаткових засобів для активізації всіх видів пам'яті.

3. *Керівництво роботою здобувачів вищої освіти* – надання можливості здобувачам вищої освіти конспектувати основні положення лекції (повільний темп – при необхідності, повтор, пауза). Активізація мислення шляхом висування проблемних питань та вирішення суперечок в ході лекції. Підтримка уваги – риторичні питання, ораторські прийоми, вміння підтримувати зв'язок з аудиторією.

4. *Лекторські дані* – знання освітнього компонента, емоційність, голос, дикція, культура мови, зовнішній вигляд, вміння встановити контакт (Додаток 4).

Не пізніше наступного робочого дня після відвідування заняття присутні на ньому викладачі зобов'язані викласти аналіз та оцінку відвіданого заняття в журналі обліку взаємовідвідувань та відкритих занять (схеми аналізу відвіданого лекційного, семінарського, практичного та лабораторного заняття див. Додатки 5, 6, 7).

Викладач, заняття якого було відвідане, повинен ознайомитися із записом в журналі та підтвердити це своїм підписом. Колективне обговорення відкритого заняття може відбуватися відразу ж після проведення заняття в робочому порядку та обов'язково проводиться на найближчому засіданні кафедри.

Викладач, котрий проводив відкрите заняття, повинен обґрунтувати вибір методів і засобів, що були застосовані під час заняття. Присутні викладачі повинні детально проаналізувати переваги й недоліки заняття з науково-методичної точки зору, звернути увагу на досягнення поставлених цілей, ефективність використання засобів мультимедіа,

дидактичних матеріалів та ін., відзначити недоліки, помилки, допущені в організації й змісті заняття, дати рекомендації щодо удосконалення роботи викладача. Підсумки обговорення робить завідувач кафедри. Доцільно в плани засідань кафедри раз на навчальний рік включати питання щодо узагальнення результатів проведення відкритих занять, взаємовідвідувань та контрольних відвідувань на кафедрі.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Затверджено на засіданні кафедри

_____ (назва кафедри)

від « ____ » _____ (протокол № ____)

ГРАФІК

відкритих занять на кафедрі

_____ (назва кафедри)

ПІБ викладача, який проводить заняття	Освітній компонент	Час проведення заняття

Завідувач кафедри _____ (ПІБ)
(підпис)

Додаток 2

ОГОЛОШЕННЯ

_____ (дата, час, аудиторія) відбудеться відкрите навчальне заняття (лекція, практичне, семінарське) _____ (посада, назва кафедри, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали викладача) з _____ (назва освітнього компонента) на тему « _____ ».

Запрошуються всі охочі.

Затверджено на засіданні кафедри

_____ (назва кафедри)

від « ____ » _____ (протокол № ____)

ГРАФІК

взаємовідвідувань на кафедрі

_____ (назва кафедри)

на 1 (II) семестр 20 ____ / 20____ навчального року

Хто відвідує / Кого відвідують	ПБ викладача	ПБ викладача	ПБ викладача	ПБ викладача	ПБ викладача
ПБ викладача	вересень				листопад
ПБ викладача		жовтень			
ПБ викладача			грудень		
ПБ викладача				листопад	

Завідувач кафедри _____ (ПБ)

(підпис)

**ПОЗИТИВНІ МОМЕНТИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧЕМ
НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
НА ЗАНЯТТІ:**

- Організаційний момент проведений чітко, організовано.
- Пояснення доступне.
- Атмосфера на занятті доброзичлива.
- Використовуються активні форми навчання: робота з підручниками, таблицями, тестами нормативно-правових актів.
- На занятті широко використовується роздатковий матеріал, міжпредметні зв'язки.
- Розподіл часу на занятті раціональний.
- Організація роботи викладача продумана, раціональна, ефективна.
- Знання матеріалу теми добрі.
- Знання новітніх досягнень, уміння ними розпоряджатися.
- Добре простежується логічний зв'язок всіх етапів заняття.
- Методичне забезпечення заняття відповідає типу заняття, його цілям, сприяє їх реалізації.
- На занятті застосовуються різноманітні методи навчання і контролю.
- Викладач використовує гуманітарний потенціал освітнього компонента, тобто є орієнтація на здобувача вищої освіти, як особистість, формування його пізнавальних інтересів і потреб.
- Готовність викладача та здобувачів вищої освіти до заняття – добра.
- Актуальність теми висвітлена.
- Професійна спрямованість заняття продумана, достатня, достатньо прикладів з професійної практичної діяльності.
- Наочність, ілюстрованість заняття – забезпечена.
- Викладач уміє реалізовувати основні дидактичні принципи: доступність, наочність, систематичність, послідовність.

ЗАУВАЖЕННЯ (НЕДОЛІКИ), ВИЯВЛЕНІ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННІ ЗАНЯТТЯ:

- Викладач недостатньо володіє матеріалом заняття.
- План заняття не був запропонований.
- Викладач прикутий до конспекту.
- Відсутня мотивація та актуальність теми.
- Недостатньо володіє методами активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти на занятті.
 - Здобувачі вищої освіти при викладенні матеріалу пасивні.
 - Відсутні логічні акценти на важливих питаннях навчального матеріалу.
 - Відсутність інноваційних форм навчання.
 - Бракує знань методики організації заняття.
 - Заняття проведене в схоластичній манері.
 - Є прагнення лише передати знання, а не навчити здобувачів вищої освіти самостійно здобувати їх.
 - Самостійна, дослідницька робота здобувачів вищої освіти майже не знаходить місця на занятті.
 - Немає особистісного підходу до процесу навчання та виховання.
 - Заняття недостатньо забезпечене науково та методично.
 - Зміст навчання не пристосований до формування пізнавальних потреб здобувачів вищої освіти.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИКЛАДАЧЕВІ ПРИ АНАЛІЗІ ЙОГО ЗАНЯТТЯ:

- Необхідно дотримуватись етапності заняття.
- Необхідно дотримуватись розподілу часу на різних етапах заняття.
- Більше уваги приділяти мотивації та актуалізації теми заняття.
- Обов'язково використовувати наочність.
- У змісті лекції ставити акценти на основних питаннях теми.
- Потрібно спонукати здобувачів вищої освіти до роздумів, вчити самостійно здобувати знання.
- Необхідно пристосувати зміст навчання до потреб здобувачів вищої освіти.
- Потрібно надати науковості викладання свого освітнього компонента.
- Потрібно використовувати поряд з традиційними формами, нетрадиційні методи навчання та контролю.
- Необхідно працювати над підвищенням не лише методичного, але й наукового рівня своїх знань.

СХЕМА АНАЛІЗУ ЛЕКЦІЇ

I. *Тема, мета лекції, її структура. Повідомлення плану лекції, рекомендованої літератури, місце в загальній структурі курсу. Присутність здобувачів вищої освіти на лекції.*

II. *Зміст лекції.*

1. Науковість, відповідність сучасному рівню розвитку науки.
2. Забезпечення виховного впливу лекції на здобувачів вищої освіти.
3. Зв'язок теорії з практикою, професійна спрямованість лекції.
4. Розвиток мислення здобувачів вищої освіти, елементи проблемності.
5. Забезпеченість зв'язку з попереднім навчальним матеріалом, з суміжними освітніми компонентами та спеціальностями здобувачів вищої освіти.
6. Точність визначення понять, формулювання законів, правил, обґрунтування аргументів і висновків.
7. Відповідність змісту теми меті лекції.

III. *Методика читання лекції.*

1. Чіткість структури і логіка викладу.
2. Виділення основних думок і висновків.
3. Способи і прийоми активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.
4. Використання інформаційних технологій та інших технічних засобів навчання, наочних посібників, дидактичних матеріалів.
5. Використання опорних матеріалів під час читання лекції (текст, тези, вільне читання лекції без опорних матеріалів).

6. Засоби підтримування уваги здобувачів вищої освіти (темп лекції, вимоги до конспектування, запис, графіків, схем, орієнтація на самостійне опрацювання матеріалу).

IV. Рівень педагогічної майстерності викладача.

1. Вільне володіння навчальним матеріалом.
2. Емоційність викладача.
3. Уміння встановити контакт з аудиторією, враховувати її особливості. Психологічний клімат в аудиторії.
4. Володіння сучасними технічними засобами, прийомами роботи з дошкою, наочними посібниками.
5. Стиль викладу матеріалу. Культура мовлення викладача.

V. Загальні висновки про відвідане заняття.

1. Загальна оцінка лекції.
2. Ступінь досягнення дидактичної мети (інформаційна цінність, виховний вплив).
3. Основні позитивні ознаки і недоліки лекції.
4. Рекомендації і поради щодо удосконалення.

СХЕМА АНАЛІЗУ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

I. *Загальні відомості* (тема семінарського заняття, навчальний підрозділ, курс, дата проведення).

II. *Підготовка до семінарського заняття.*

1. Розробка плану і добір літератури.
2. Попереднє визначення виду семінарського заняття (обговорення визначених питань, семінар-диспут, виступи здобувачів вищої освіти з основних питань, письмові відповіді на питання, підготовка рефератів).
3. Рівень підготовки здобувачів вищої освіти до семінарського заняття (опрацювання літератури, джерел).
4. Зв'язок питань семінарського заняття зі змістом лекційного матеріалу.

III. *Аналіз змісту семінарського заняття.*

1. Відповідність теми заняття навчальній програмі.
2. Науково-теоретичний рівень семінарського заняття.
3. Забезпечення внутріпредметних і міжпредметних зв'язків.
4. Володіння викладачем змістом освітнього компонента.

IV. *Методика проведення семінарських занять.*

1. Організовуюча роль вступного слова викладача.
2. Прийоми активізації пізнавальної діяльності й самостійності здобувачів вищої освіти на семінарських заняттях, засоби активізації уваги.
3. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, наочності, дидактичних матеріалів.
4. Поєднання колективних та індивідуальних форм роботи на занятті.

5. Характер запитань викладачів і здобувачів вищої освіти. Наявність проблемних запитань.
6. Науково-педагогічне керівництво освітнім процесом.
7. Здійснення поточного контролю. Оцінювання знань здобувачів вищої освіти, мотивація оцінок.
8. Проведення загальних підсумків заняття.

V. Загальні висновки, поради, пропозиції.

1. Рівень досягнення мети семінарських заняття.
2. Освітній компонент і організованість здобувачів вищої освіти, їх ставлення до заняття.
3. Основні позитивні аспекти семінарського заняття та його наслідки.
4. Поради і рекомендації щодо поліпшення якості семінарського заняття.

СХЕМА АНАЛІЗУ ПРАКТИЧНОГО (ЛАБОРАТОРНОГО) ЗАНЯТТЯ

I. Загальні дані (тема заняття, освітній компонент, курс, дата проведення, присутність).

II. Підготовка до практичного (лабораторного) заняття.

1. Підготовленість викладача до проведення заняття (питання, домовленість з іншими викладачами, готовність технічного обладнання).
2. Підготовка здобувачів вищої освіти для практичного заняття (стан опрацювання відповідної літератури до виконання практичної (лабораторної) частини заняття).
3. Ознайомлення здобувачів вищої освіти з метою і завданням практичного заняття, розкриття значимості заняття для оволодіння освітнім компонентом, для майбутньої професійної діяльності, проведення інструктажу щодо лабораторного заняття.

III. Зміст практичного (лабораторного) заняття.

1. Науковість змісту, відповідність сучасним досягненням науки.
2. Забезпеченість єдності теорії і практики, професійної спрямованості занять.
3. Володіння навчальним матеріалом викладачем.

IV. Методика проведення практичного (лабораторного) заняття.

1. Рівень самостійності і пізнавальної активності здобувачів вищої освіти на занятті.
2. Поєднання колективних та індивідуальних форм роботи на занятті.
3. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, наочності, дидактичних і методичних матеріалів.

4. Здійснення поточного контролю на занятті. Кількість виставлених оцінок, їх мотивація.
5. Засоби активізації уваги на занятті.
6. Підведення підсумків заняття.

V. Загальні висновки, пропозиції, поради.

1. Досягнення дидактичної мети, конкретних завдань практикуму (лабораторної роботи).
2. Загальна оцінка діяльності викладача і здобувачів вищої освіти. Психологічний клімату на занятті.
3. Основні позитивні моменти і недоліки заняття.
4. Пропозиції і рекомендації щодо підвищення якості та ефективності практичного заняття.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. К.: ВВП «КОМПАС», 1997.
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
4. Кобецька Н. Р., Загурський О. Б. Методичні рекомендації до організації відкритих занять, взаємовідвідування та контрольних відвідувань. Івано-Франківськ: Юридичний інститут ПНУ, 2012.
5. Методичні рекомендації до організації відкритих занять, взаємовідвідування та контрольних відвідувань ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Режим доступу: <https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2018/04/Metodychni-rekomendatsii-do-orhanizatsii-vidkrytykh-zaniat-vzaiemovidviduvannia-ta-kontrolnykh-vidviduvan.pdf>.
6. Методичні рекомендації щодо підготовки, проведення, аналізу та оцінки відкритих занять у Київському національному університеті внутрішніх справ / за ред. Є.М. Моїсеєва [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.naiou.kiev.ua/tslc/pages/nmr/doc/molodym_vkld/MetRecVidkrZan.doc.
7. Ортинський В. Л. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. Л. Ортинський. К.: Центр учбової літератури, 2009.
8. Положення про відкриті заняття в Українській державній академії залізничного транспорту [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://prcom.kart.edu.ua/index.php/uk/2011-04-11-08-05-31/2011-04-18-16-00-05/416-2011-10-09-13-06-59>.
9. Положення про методичну роботу у Дніпропетровському університеті внутрішніх справ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dduvs.dp.ua/assets/files/nmc/pmr.pdf>.
10. Положення про систему контролю якості навчального процесу у Сумському державному університеті, затверджене ректором Сумського

державного університету 13.04.2006 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.sumdu.edu.ua/ua/general/structure/branch/vmynp/docs/Sistema_kontroly_a.doc.

11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: Навч. Посіб. 2-ге видання, доповнене / М.М. Фіцула. – К.: «Академвидав», 2010.